

XARİCİ ÖLKƏLƏRİN VERGİ SİSTEMLƏRİ

Xülasə

Məqalədə xarici ölkələrin vergi sistemləri, vergi sistemlərindəki boşluqlar, vergi dərəcələri öz əksini tapmışdır. Xarici ölkələrin vergi sistemləri və vergi dərəcələri üzrə geniş icmal aparılmış, Azərbaycan Respublikasının vergi sistemi və vergi dərəcələri ilə müqayisəli təhlil olunmuşdur. Vergi sistemi dünya əhalisinin həyatının hər bir anına təsir göstərir. Nəinki keçmiş dövrdə, müasir dövrdə də vergilər insan həyatının ayrılmaz parçalarından biri olmuşdur. Vergi dərəcələrinin yüksək və ya aşağı olmasından asılı olmayaraq vergilər həm də ölkə əhalisinin, xalqın rifah halının yaxşılaşdırılmasına kömək edir. Bəzi dünya ölkələrində vergi dərəcələrinin yüksək olmasına baxmayaraq əhalinin rifahının yüksək olduğu barədə məlumat məqalədə xüsusi diqqət çəkən məqamlardan biridir. Dünya ölkələrində və respublikamızda müxtəlif vergi sistemlərinin mövcudluğu, vergi dərəcələrindəki fərqlər və tətbiq olunan vergi dərəcələri onların əhalinin rifahına olan təsiri bu məqalə üçün xas xüsusiyyətdir.

Məqsəd: məqalənin məqsədi xarici ölkələrin vergi sistemini tədqiq etmək, onların Azərbaycan Respublikasının vergi sistemi ilə müqayisəli təhlilini aparmaqdan ibarətdir.

Metodologiya: tədqiqat işində induksiya, deduksiya, araşdırma və təhlil metodundan istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın nəticəsi: nəticədə vergi sisteminin insan həyatında əhəmiyyətli rolu bir daha sübut olunmuşdur. Ölkə iqtisadiyyatının vəziyyəti nəzərə alınaraq, elmi konsepsiyalar əsasında düzgün işlənilib hazırlanan vergi siyasəti xalqın rifahının yüksəldilməsinə xidmət edir. Vergi sistemi həm də əhalinin qanuni iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olmalarına şərait yaradır.

Açar sözlər: vergi sistemi, vergi dərəcələri, iqtisadi səmərəlilik, yerli vergilər, gəlir vergisi

Giriş

Vergi dövlət və bələdiyyələrin maliyyə fəaliyyətinin təminatı məqsədilə vergi ödəyiciləri tərəfindən mülkiyyətlərində olan pul vəsaitlərinin özgəninkiləşdirmə şəklində məcburi, fərdi, əvəzsiz formada dövlət və bələdiyyə büdcələrinə ödədiyi ödəniş növüdür [1, maddə 11].

Tarix boyu dövlətlərin vergilərdən əldə etdiyi vəsaitlər onlar üçün müxtəlif funksiyaları daşıyırdı. Vergilərdən əldə olunan vəsaitlərin hesabına müharibə xərcləri ödənilir, qanun həyata keçirilir, mülki müdafiə və ictimai nizam intizam təmin olunur, ictimai işlər və sosial mühəndislik işləri görülür, dövlət saxlanılırdı. Dövlət vergiləri vasitəsilə həm də xalqın rifahının yüksəldilməsi və bir sıra ictimai xidmətlərin xərcləri ödənilməsi həyata keçirilir. Xidmətlərə təhsil, səhiyyə, pensiya və işsizlikdən maddi yardım, ictimai nəqliyyat həmçinin enerji, su təminatı kimi sahələr daxildir.

Dövlətlər müxtəlif vergi sistemləri və vergi səviyyələrindən istifadə edirlər. Vergilərin ağırlığı vergi qoyula bilən əhali qrupları arasında bölüşdürmə məqsədi daşıyır.

Tarixə nəzərən varlılar kasıblardan alınan vergilərin hesabına saxlanılırdı. Lakin müasir vergi sisteminə əsasən vergilər yoxsullara, aztəminatlı ailələrə, əlillərə kömək məqsədi daşıyır. Bütün bunlardan əlavə olaraq vergilər vasitəsilə xarici yardım və hərbi əməliyyatlar maliyyələşdirilir. Vergilər makroiqtisadi göstəricilər sisteminə təsir edir. Mükəmməl vergi sistemi yaratmaq üçün dövlətlər ilk növbədə vergi ağırlığı müəyyən olunmalıdır. Yəni kim nə qədər vergi ödəyəcək? Ödənilmiş vəsaitlər nəyə xərclənəcək? Demokratiya olan ölkələrdə vergi sistemini onu idarə edənlər müəyyən edir.

Ölkələrin vergi sistemləri

Vergi yığımlarının iqtisadi inkişafa təsir göstərməsi ölkələrin vergi sistemləri üçün ən əsas göstəricidir. İqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə dövlət müdaxiləsi inkişaf etmiş ölkələr üçün ən xarakterik cəhətdir. İqtisadiyyata dövlət müdaxiləsinin məqsədi onun tənzimlənməsi, iqtisadiyyatın tənzimlənməsinin başlıca məqsədləri isə qiymətlərin sabitliyini qorumaq, iqtisadi artıma nail olmaq, əmək qabiliyyətinə malik olan əhəlinin məşğulluğuna tam nail olmaq, vətəndaşların sosial müdafiəsinin təminatıdır.

Dövlət tərəfindən tənzimlənmənin əsas vasitələri azad sahibkarlığa dəstək üçün maliyyə köməyinin göstərilməsi və vergi siyasətidir. Vergi siyasəti öz milli maraqlarını nəzərə almaqla müxtəlif ölkələr tərəfindən aparılır. Vergi siyasəti investisiyaları təşviq etməli, ölkədə əlverişli vergi mühiti yaradılmasına yönəlməlidir. Respublikamızda vergi tənzimlənməsi sahəsində yeritdiyi vergi siyasətinin başlıca məqsədləri sistemin beynəlxalq standartlar əsasında təkmilləşdirilməsi və standartlara uyğunlaşdırılması, sosial-iqtisadi inkişafına təkan verməkdən və s. ibarətdir.

Ölkədə səmərəli vergi sisteminin mövcudluğunun əsas şərtləri optimal olaraq formalaşdırılmış vergi dərəcələri və vergi yüküdür. Ölkənin vergi yükü yüksək olarsa bir sıra hallarda iqtisadi fəallıq aşağı düşür. Bununla yanaşı büdcə vəsaitlərinin hansı formada istifadə olunmasından asılı olaraq, vergi yükündəki artımların iqtisadi inkişafa təsirini müəyyən etmək olur. Misal olaraq İsveçdə vergi sistemi elə formalaşdırılmışdır ki, vergi ödəyicisi olan əhəli öz gəlirlərinin 50% və hətta daha çox hissəsini dövlət büdcəsinə ödəyirlər. Lakin qeyd etməliyik ki, yüksək vergi yükü heç də onların istehsalının inkişafına olan marağını azaltmır. Vergi sisteminə əsasən bir çox iqtisadi göstəricilər (iqtisadi artım, ÜDM, məşğulluq, inflyasiya və s.) nizamlanır.

Avropa İttifaqına daxil olan ölkələrin yeritdiyi vergi siyasətinin 2 əsas başlıca strategiyası vardır:

1. İqtisadi səmərəlilik
2. Müdafiə və sosial bərabərlik.

Avropa İttifaqına daxil olan ölkələr iki əsas qrupa ayrılır. İlk qrupun əsasını İEO-lər təşkil edir. Bu ölkələrə Almaniya, Fransa, İngiltərə, Hollandiya, İspaniya, İtaliya, İsveç, Danimarka, Finlandiya və s. daxildir. İlk qrup ölkələrin yeritdiyi vergi siyasəti strategiyası ölkənin sosial bərabərlik prinsiplərinə əməl edilməsi və bununla yanaşı iqtisadi rəqabət qabiliyyətinin tam təmin edilməsi üçün əlverişli şəraitin yaradılmasıdır. Vergidən daxilolmaların böyük hissəsinin az təminatlı əhəli qrupunun sosial müdafiəsi həmçinin insan kapitalının inkişafına təkan bu tip ölkələr üçün xas xüsusiyyətdir. İkinci qrupa Avropa İttifaqına yeni daxil olan və namizəd ölkələr qrupu (Şərqi Avropa və Baltikyanı ölkələr) daxildir. Ölkənin iqtisadi səmərəliliyinin artırılması və bununla yanaşı sosial müdafiə sahəsində görülən işlərin ölkənin iqtisadi imkanları əsasında həll edilməsi bu ölkələrin yeritdiyi vergi siyasətinin strateji prioritetidir. Əvvəllər Avropa İttifaqına daxil olan İEO-də, xüsusilə Skandinaviya ölkələrini qeyd etməliyik, ümumi daxili məhsulda vergi yükünün çəkisi (42-45%) yeni daxil olan ölkələrə nisbətən (30-32%) yüksəkdir. Bu da o deməkdir ki, həmin ölkələrdə daha yüksək vergi dərəcələri tətbiq olunur.

Avropa İttifaqına daxil olan və digər ölkələrin vergi sistemlərini ümumi olaraq təhlil etdikdə belə bir nəticə ortaya çıxır; vergi sistemi 5 əsas kriteriyaya cavab verməlidir (cədvəl 1).

Vergi dərəcələri yüksək olan ölkələr

Qərbi Avropa ölkələri arasında ən yüksək vergi dərəcəsi ilə Belçika fərqlənir. Əhalinin gəlir vergisi dərəcəsi 54%-dir. Burada dolayı vergi dərəcələri də yüksək, ƏDV-nin dərəcəsi isə 21% təşkil edir. Məsələn yaşayış evlərinin tikintisi üçün 12% ƏDV mövcuddur. Bank, hüquqşünaslar, sığorta şirkətləri, müəllimlər, həkimlər, beynəlxalq yükdaşımalar ƏDV-dən azaddır. Tətbiq olunan yüksək vergi dərəcələrinə baxmayaraq, bu ölkənin iqtisadiyyatı heç də aşağı vəziyyətdə deyil. Belçika vergi qanunvericiliyinə görə Avropa İttifaqı xaricindən idxal əməliyyatları həyata keçirənlər, sahibkarlıqla məşğul olan hüquqi və həmçinin fərdi sahibkarlar ƏDV ödəyiciləridirlər.

Gəlir vergisinin son hədd dərəcəsi 46,6% olan Finlandiya da vergi dərəcələri ən yüksək tətbiq olunan ölkələr arasındadır. Vergi dərəcələrinin yüksək səviyyədə olduğuna baxmayaraq Finlandiyanın iqtisadiyyatı digər yüksək vergi dərəcələri tətbiq edilən ölkələrə nisbətən olduqca yaxşı inkişaf edib.

Vergi dərəcələri yüksək olan ölkələr

Qərbi Avropa ölkələri arasında ən yüksək vergi dərəcəsi ilə Belçika fərqlənir. Əhalinin gəlir vergisi dərəcəsi 54%-dir. Burada dolayı vergi dərəcələri də yüksək, ƏDV-nin dərəcəsi isə 21% təşkil edir. Məsələn yaşayış evlərinin tikintisi üçün 12% ƏDV mövcuddur. Bank, hüquqşünaslar, sığorta şirkətləri, müəllimlər, həkimlər, beynəlxalq yükdaşımalar ƏDV-dən azaddır. Tətbiq olunan yüksək vergi dərəcələrinə baxmayaraq, bu ölkənin iqtisadiyyatı heç də aşağı vəziyyətdə deyil. Belçika vergi qanunvericiliyinə görə Avropa İttifaqı xaricindən idxal əməliyyatları həyata keçirənlər, sahibkarlıqla məşğul olan hüquqi və həmçinin fərdi sahibkarlar ƏDV ödəyiciləridirlər.

Gəlir vergisinin son hədd dərəcəsi 46,6% olan Finlandiya da vergi dərəcələri ən yüksək tətbiq olunan ölkələr arasındadır. Vergi dərəcələrinin yüksək səviyyədə olduğuna baxmayaraq Finlandiyanın iqtisadiyyatı digər yüksək vergi dərəcələri tətbiq edilən ölkələrə nisbətən olduqca yaxşı inkişaf edib.

Cədvəl 1. Vergi sisteminin kriteriyaları

Bərabərlik	Sadəlik	Kafilik	Səmərəlilik	Rəqabətliklik
Bütün vergi ödəyiciləri üçün vergi sistemi ədalətli və bərabər olmalıdır.	Vergilər kifayət qədər sadə və vergi ödəyiciləri tərəfin dən asan anlaşılan olsun. Bu zaman vergilər tam və vaxtında ödənilər.	Dövlət büdcəsi vergi sistemi tərəfindən kifayət qədər təmin olunmalıdır.	Vergi sistemi ölkə iqtisadiyyatının məhsul və xidmətlərinin artım tempini azaltmamalıdır və ya artımın qarşısını almamalıdır.	Milli vergi sistemi digər ölkələrin vergi sistemləri ilə rəqabət qabiliyyətli olmalıdır.

Mənbə: [4] əsasında müəllif tərtib etmişdir

Almaniya da vergi dərəcələri yuxarı olan ölkələr arasındadır. Burada gəlir vergisinin son həddi 42% olaraq müəyyən edilmişdir. Standart ƏDV dərəcəsi 16%, kitablar, jurnallar, ərzaq məhsulları üçün isə azaldılmış 7% dərəcə tətbiq olunur. Bütçə gəlirlərində 28% xüsusi çəkini ƏDV təşkil edir. Almaniya da mənfəət vergisinin dərəcəsi 15%-dir. Məhz yüksək vergi dərəcələrinin nəticəsidir ki, bu da ölkədən emiqrasiya edənlərin sayını artırır [2 s.176-178].

Danimarka 44% gəlir vergisi dərəcəsi ilə, ən yüksək vergi tətbiq olunan ölkələr sırasında 4-cü yeri tutur. Burada 25% standart dərəcəli ƏDV tətbiq olunur. Danimarkada yüksək vergi mükəlləfiyyətlərinin mövcud olduğuna baxmayaraq əhali bundan narazı deyil. Ölkə əhalisi olduqca optimistdir.

Gəlir vergisinin son həddi 39%, 27,5% mənfəət vergisi, 20% ƏDV dərəcəsinin tətbiq olunduğu ölkə İtaliyadır.

Aşağı vergi dərəcələrinə sahib ölkələr

Aşağı vergi dərəcələri ilə iqtisadi göstəriciləri yaxşı olan nadir ölkələrdən biri İsveçrədir. İsveçrədə gəlir vergisinin yüksək səviyyəsi 20% təşkil edir. Aşağı vergi siyasəti tətbiq edən ölkə rəhbərliyi bu strategiya ilə digər ölkələrdən varlı investorları İsveçrəyə cəlb edir.

Amerika Birləşmiş Ştatları (ABŞ) aşağı vergi mükəlləfiyyətlərinə sahib olan ölkələr arasındadır. ABŞ-da gəlir vergisinin yüksək həddi 27% təşkil edir. Bu ölkədə bir sıra Avropa ölkələrinin əksinə ƏDV və ümumi satışdan vergi tətbiq olunmur. ABŞ ən böyük iqtisadi göstəricilərə malik olan, həm də insanın 1 saatlıq işinə görə ən yüksək əməkhaqqı verən ölkədir. Yüksək əməkhaqqının nəticəsidir ki, bu ölkəyə gələn immiqrantların sayı çoxdur.

Aşağı vergi mükəlləfiyyəti (31,5%) mövcud olan ölkələr arasına Avstraliya da daxildir.

Kanadada gəlir vergisinin yüksək həddi digər ölkələrə nisbətən çoxdur(31,2%). Vergitutması struktur nəzərdən ABŞ-la oxşardır. Buranın sosial dəstək və həmçinin səhiyyə sistemi olduqca inkişaf etmişdir.

Vergi öhdəlikləri aşağı olan ölkələr sırasına Yaponiya da daxildir. Baxmayaraq ki, ölkə güclü iqtisadi inkişafa malikdir lakin adambaşına düşən Gəlir vergisinin yüksək həddi 33%-dir.

Böyük Britaniya vergitutma nəzəriyyəsinin vətəni hesab edilir. Gəlir vergisinin dərəcəsi 33% təşkil edir. Qərbi Avropa ölkələri arasında nisbətən aşağı vergi dərəcələri ilə fərqlənir. İşsizlik səviyyəsi -7,8% faiz təşkil edir. Ölkədə fəaliyyət göstərən hər bir rezident və qeyri-rezident mənfəət vergisinin ödəyiciləridir. Böyük Britaniyada qanunvericilik hakimiyyəti parlamentin əlindədir. Parlamentin hər il vergi qanunvericiliyinə dəyişiklik etmək kimi səlahiyyəti vardır. Ölkədə ikisəviyyəli vergi sistemi mövcuddur [3 s.127-128].

1. Ümumdövlət vergiləri. Bura fiziki şəxslərin gəlir vergisi, kapitalın artımına vergi, korporativ vergi, miras vergisi və həmçinin ƏDV, aksizlər, rüsum və s. kimi dolaylı vergilər daxildir.

2. Yerli vergilər. Bu vergilər bütçə gəlirlərinin 10%-ni təşkil edir və əmlak vergisindən ibarətdirlər.

Azərbaycan Respublikasının vergi sistemi ilə digər ölkələrin vergi sisteminin müqayisəsi

Azərbaycanın xarici ölkələrlə digər sahələrdə olduğu kimi vergi sahəsinin də müqayisəsi zamanı bir sıra oxşar və fərqli cəhətləri olduğu məlumdur. İlk olaraq qeyd edək ki, dövlətin quruluşu ölkənin vergi sisteminin müəyyən olunması üçün mühüm ünsürdür.

Məsələn ölkənin quruluş forması federativdirsə, həmin ölkələrdə regional, yerli, federal vergi sistemi mövcuddur. Unitar quruluşlu ölkələrdə isə federal vergi sistemi mövcud deyildir.

Azərbaycan Respublikasının vergi sistemi aşağıdakı vergilərdən təşkil olunmuşdur [1, maddə 4]:

1. Dövlət vergiləri;
2. NMR vergiləri;
3. Yerli vergilər.

Vergi sisteminin tərkibi baxımından görünür ki, vergilər bir sıra ölkələrdən fərqlidir. Digər bir məqam vergi dərəcələrindəki fərqlərdir. Azərbaycan Respublikasında mövcud olan bir sıra vergi növlərinin dərəcələri göstərilmişdir (cədvəl 2)

Vergi dərəcələrinin 3 əsas növü beynəlxalq praktikada fərqləndirilir. Bunlar aşağıdakılardır:

1. Nominal vergi dərəcələri;
2. Effektiv vergi dərəcələri;
3. Marjinal vergi dərəcələri.

Vergi dərəcələrinin nominal növü bilavasitə vergi qanunvericiliyi ilə müəyyən olunur. Lakin progressiv vergi şkalası tətbiq olunarsa, bu zaman real vergi dərəcələri və nominal vergi dərəcələri arasında ciddi fərqlər meydana gəlir. Bu o deməkdir ki, ödənilən faktiki vergi məbləğinin vergiyə cəlb olunan hissəsindəki pay da dəyişir.

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə uyğun olaraq respublikada aşağıdakı vergi rejimləri tətbiq olunur:

- xüsusi vergi rejimi;
- müvəqqəti vergi rejimi.

Cədvəl 2. Vergi növləri və dərəcələri

Verginin növü	Vergi dərəcəsi
<i>Gəlir vergisi</i>	2500 manatadək 14 faiz 2500 manatdan çox olduqda 350 manat + 2500 manatdan çox olan məbləğin 25 faizi
<i>Mənfəət vergisi</i>	20%
<i>Əmlak vergisi</i>	Bakı 0.4% Gəncə, Sumqayıt şəhərləri və Abşeron rayonu 0.3% Digər şəhərlər, rayon mərkəzləri 0.2% Rayon tabeliyində olan şəhərlərdə, qəsəbə və kəndlərdə 0.1%
<i>Mədən vergisi</i>	Xam neft 26% Təbii qaz 20% Filiz faydalı qazıntıları bütün növ metallar 3%

Mənbə: [5] əsasında müəllif tərtib etmişdir.

Müəyyən dövr ərzində vergi ödənişlərinin hesablanması və ödənilməsinin xüsusi qaydası xüsusi vergi rejimi ilə müəyyən olunur.

İqtisadi şəraitin müəyyən səbəblərdən (epidemiya, epizootiya, təbii fəlakətlər, ekoloji qəzalar) ciddi şəkildə dəyişməsi nəticəsində bütöv formada və ya bir hissə sahibkarlıq subyektlərinə münasibətdə vergi ödənişlərinin hesablanması və ödənilməsinin xüsusi qaydası müvəqqəti vergi rejimi ilə müəyyən olunur.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsi. Bakı, 2013-cü il
2. Kəlbəliyev Y.A., Məhərrəmov R.B., Rzayev P.Q. (2011). Xarici ölkələrin vergi sistemi. Bakı, 2011- ci il, - s.554
3. Попова Л.В., Дрожжина И.А., Маслов Б.Г. (2008) Налоговые системы зарубежных стран. Москва, -2008г, 368 с.
4. <https://www.muhasib.az/article.php?cat=3&n=104>
5. <https://www.taxes.gov.az/az>

Nazanin Mustafayeva

TAX SYSTEMS OF FOREIGN COUNTRIES

Summary

Tax systems of foreign countries, loopholes in tax systems, tax rates are reflected in the article. A wide review of the tax systems and tax rates of foreign countries was conducted, and a comparative analysis was made with the tax system and tax rates of the Republic of Azerbaijan. The tax system affects every moment of the world's population. Not only in the past, but also in modern times, taxes have been one of the integral parts of human life. Whether the tax rates are high or low, taxes also help to improve the welfare of the people of the country. Despite the high tax rates in some countries of the world, the information about the high welfare of the population is one of the points of special attention in the article. The existence of different tax systems in the countries of the world and in our republic, the different tax rates and the effect of the applied tax rates on the welfare of the population are the characteristic aspects of this article.

Purpose: The purpose of the article is to study the tax system of foreign countries and conduct a comparative analysis of them with the tax system of the Republic of Azerbaijan.

Methodology: The method of induction, deduction, research and analysis was used in the research work.

The result of the research: As a result, the important role of the tax system in human life has been proven once again. Taking into account the state of the country's economy, the tax policy, which is properly developed on the basis of scientific concepts, serves to improve the welfare of the people. The tax system also creates conditions for the population to engage in legal economic activity.

Keywords: tax system, tax rates, economic efficiency, local taxes, income tax

Назанин Мустафаева

НАЛОГОВЫЕ СИСТЕМЫ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Резюме

В статье отражены налоговые системы зарубежных стран, лазейки в налоговых системах, налоговые ставки. Был проведен широкий обзор налоговых систем и налоговых ставок зарубежных стран, а также проведен сравнительный анализ с налоговой системой и налоговыми ставками Азербайджанской Республики. Налоговая система влияет на каждый момент жизни населения мира. Не только в прошлом, но и в современную эпоху налоги были одной из неотъемлемых частей жизни человека. Независимо от того, высоки или низки налоговые ставки, налоги также способствуют повышению благосостояния

населения страны. Информация о высоком благосостоянии населения, несмотря на высокие налоговые ставки в некоторых странах мира, является одним из пунктов особого внимания в статье. Характерной особенностью данной статьи является существование различных систем налогообложения в странах мира и в нашей республике, различия налоговых ставок и влияние применяемых налоговых ставок на благосостояние населения.

Цель: целью статьи является изучение налоговой системы зарубежных стран и проведение ее сравнительного анализа с налоговой системой Азербайджанской Республики.

Методология: в исследовательской работе использовался метод индукции, дедукции, исследования и анализа.

Результат исследования: в результате еще раз доказана важная роль налоговой системы в жизни человека. Учитывая состояние экономики страны, правильно разработанная на основе научных концепций налоговая политика служит повышению благосостояния народа. Налоговая система также создает условия для занятия населением легальной экономической деятельности.

Ключевые слова: *налоговая система, налоговые ставки, экономическая эффективность, местные налоги, налог на прибыль*